

ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Островська Наталія Олександрівна
м.Луганськ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз феномену усвідомленого батьківства як соціально-педагогічної проблеми в історико-філософському аспекті; проаналізовано думки видатних філософів, педагогів та психологів минулого стосовно проблеми формування усвідомленого, відповідального батьківства молоді для створення умов повноцінного розвитку дитини; зроблено висновки про те, що міркування й думки видатних вчених стосовно формування усвідомленого батьківства, які з'явилися ще у XVIII столітті, є актуальними й сьогодні, і ця соціально-педагогічна проблема потребує поетапного та комплексного вирішення.

Ключові слова: «батьківство», «усвідомлене батьківство», «формування усвідомленого батьківства молоді».

Усвідомлене батьківство – одна з найбільш складних і мало розроблених областей сучасної науки. Актуальність її вивчення продиктована суперечністю між гостротою демографічних проблем, пов'язаних з падінням народжуваності, величезною кількістю сімей, що розпадаються, лавиноподібним збільшенням кількості дітей-сиріт при живих батьках, із зростанням кількості випадків жорстокого поводження з дитиною та не розробленістю програм підготовки сім'ї, і в першу чергу молоді, до народження та виховання дитини.

Молодь є головним людським ресурсом для відтворення, збереження та покращення кількісного та якісного показника населення України, та основним джерелом виховання та формування особистості майбутніх громадян незалежної України. Саме тому в останні роки активно розробляється сімейна та молодіжна політика держави, яка визначає механізми соціального захисту та підтримки молоді сім'ї, сімейного виховання, формування усвідомленого та відповідального батьківства як умови для гармонійного розвитку дитини.

Термін «усвідомлене батьківство» тільки-но починає входити у науковий словник, його зміст ще остаточно не визначений. Сутність батьківства, його структуру, види, природу походження, формування досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В.Кравець, О.Безпалько, І.Братусь, Л.Буніна, О.Лещенко, І.Кон, Р.Овчарова, М.Єрміхіна та ін.

На думку авторського колективу (О.В.Безпалько, І.Д.Зверєвої, З.П.Кияниць, В.О.Кузьмінського) усвідомлене батьківство розглядається як соціально-психологічний феномен, що, базуючись на певній системі знань, умінь, навичок, почуттів, якостей, реалізується у відповідальній поведінці батьків, спрямованій на виховання і розвиток дитини, формування її гармонійної особистості. Усвідомлене батьківство є найвищим рівнем батьківської компетентності, яка характеризується поєднанням когнітивно-чуттєвої і поведінкової системи [1].

На сьогодні є нагальною необхідністю соціально-педагогічної допомоги молодим батькам у формуванні усвідомленого батьківства, бо саме вони беруть на себе турботу про дітей і відіграють головну роль у їх вихованні та створенні умов для повноцінного розвитку особистості, що є основою попередження таких негативних явищ як: девіантна, делінквентна поведінка, бездоглядність та безпритульність неповнолітніх, соціальне сирітство та ін.

Хотілося б відмітити, що усвідомлене батьківство є результатом довгого та суперечливого історичного розвитку, і тому вивчати усвідомлене батьківство молоді на сучасному етапі неможливо без історико-філософського аналізу цього явища. Саме тому метою нашої статті є вивчення феномену усвідомленого батьківства як соціально-педагогічної проблеми в історико-філософському аспекті.

Звертаючись до надбань світової думки, щоб простежити генезу розвитку ідей формування усвідомленого батьківства, зазначимо, що дані ідеї виникали в роздумах багатьох вчених за різними напрямками, саме тому розглянемо розвиток проблеми формування усвідомленого батьківства з позицій філософського,

педагогічного та психологічного знань.

Усвідомлене батьківство з давніх часів було об'єктом вивчення багатьох відомих мислителів та філософів, і хоча на ранніх стадіях розвитку суспільства, навіть у таких розвинених, як античне, амбівалентність, двоякість ставлення до дітей було нормою, однак питання підготовки молоді до батьківства і життя у сім'ї вже тоді турбувало уми таких філософів, як Гіппократ, Соран Ефеський, Аристотель, Платон. Але дитина, в їхніх трудах, все одно розглядалася як нижча істота, вона в буквальному розумінні слова належала батькам, як інша власність, і тільки наприкінці IV ст. біля 390 р. право повновладно розпоряджатися життям і смертю дітей у батьків було відібрано [5].

Вперше чітку систему батьківського виховання (формування усвідомленого батьківства) в своєму творі «Материнська школа» запропонував видатний чеський педагог Я.А.Коменський. До нього педагоги тих часів фактично уникали проблеми дошкільного виховання, вважаючи, що дошкільники не можуть сприймати цілеспрямованого педагогічного впливу. Я.А.Коменський вперше розглянув проблему організованого виховання й навчання в дошкільному віці, а також виказав ідеї про необхідність дати матері необхідну освіту, отже ним була виказана ідея підготовки батьків (в даному випадку матері) до виконання своїх батьківських функцій стосовно дитини [4, с.27].

Цікавими для нашого дослідження є наукові дослідження видатного французького філософа, педагога Жана-Жака Руссо, саме він одним із перших виказав ідеї про відповідальне батьківство та гуманістичне ставлення до дитини, якого він вимагав від батьків. Саме Ж. Ж. Руссо став розглядати дитину, як самодостатню, повноцінну особистість, а дитинство – як найважливіший самостійний, автономний період життя. Він вперше запропонував істотно новий підхід у ставленні суспільства до дитини, який ґрунтувався на ідеях вільного виховання, свободи, рівності і незалежності дитини, що надавало їй можливість реалізувати право на природний розвиток власних здібностей і задатків.

Так, у своїй роботі «Еміль, или о воспитании» він писав, що «народжуючи на світ і годуючи дітей, батько виконує цим лише третю частину свого завдання. Він винен роду людському дати людей, суспільству – суспільних людей, державі – громадян... Хто не здатен виконати обов'язки батька, той не має права бути ним. Ніякі злидні, ніяка праця, ніяка увага до людської думки не позбавлять його від обов'язку годувати своїх дітей та самому виховувати» [9, с.31].

Таким чином, ми бачимо, що однією з головних ідей Ж.Ж.Руссо є те, що, саме відповідальне батьківство та гуманістичне ставлення до дитини є невід'ємною складовою для створення умов для вільного розвитку і природного виховання дитини.

Ідеї формування відповідального батьківства та обов'язку батьків перед своїми дітьми розглядалися і філософом XIX ст. Імануїлом Кантом. У своїй роботі «Метафізика нравов» він відзначав, що «...подібно до того, як з обов'язку людини перед... людством в своїй особі, виникло право чоловіків і жінок отримувати один одного ... через шлюб, так і з народження в результаті цієї взаємодії витікає обов'язок утримувати нащадків та піклуватися про них» [2, с.191-197]. Отже, дитина від народження має право на відповідальне ставлення до неї з боку батьків, право на утримання її батьками до того моменту, доки вона не зможе самостійно себе утримувати.

Філософ виказує судження з практичної точки зору про те, що народжуючи дитину, батьки роблять це самовільно, не питаючи про це дитини, а за цю дію на батьків накладається обов'язок зробити так, наскільки це в їхніх силах, щоб дитина була задоволена своїм станом. «Вони не можуть знищити своєї дитини, мов виріб і як свою власність, або надати її на волю випадку тому, що не просто мешканця світу, а громадянина світу привели вони в його особі в стан, який не може бути їм байдужим» [2].

Продовжуючи історико-філософський аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми формування усвідомленого батьківства, розглянемо ідеї видатного педагога-практика А. С. Макаренка, який звернувся до розгляду цієї проблеми в 20-ті роки ХХ ст. У «Книзі для батьків», «Лекціях про виховання дітей» він говорить про значення сім'ї в моральному і духовному становленні особистості, про роль батька і матері у вихованні дитини [8, с.95]. Учений порівнював процес виховання дитини в сім'ї з дуже відповідальною роботою для батьків, він наголошував на тому, що сучасні діти – це майбутні батьки, і колись вони будуть виховувати своїх дітей, саме тому основи батьківства закладаються в дитячому віці. Однією з основ для цього є поведінка їхніх батька та матері, які щодня, щогодини показують в усьому приклад своїм дітям, і приклад того як бути батьками також [3, с.29]. Також А. Макаренко звертав увагу на основні правила самовиховання батьків: наявність у батьків вимог до себе, поваги до своєї сім'ї, контролю за кожним своїм кроком [7, с.237].

У 60-х роках ХХ ст. ці ідеї підхопив В. Сухомлинський. Він найповніше розглянув ці питання, зокрема у своїй «Батьківській педагогіці», де чітко наголошував на необхідності вдосконалення батьківської особистості, її виховного потенціалу. У своїх роботах В. Сухомлинський говорив про необхідність створення «батьківських шкіл» для навчання батьків з метою підвищення рівня знань про культуру сімейного виховання дітей, оскільки, на його думку, не всі батьки готові виконувати батьківські обов'язки. Подібні ідеї також вказувались у наукових дослідженнях таких вчених, як Х.Алчевська, П.Лесгафт, І.Огієнко.

Заслужують на увагу окремі думки українського педагога Г.Г.Вашенка. Його праця «Виховний ідеал» розкриває загальнолюдські і національні цінності, які слід класти в основу виховання української молоді, формування образу сім'янина, батька або мати. Особливо це яскраво відображено у його словах: «Здорова родина, в якій батьки люблять дітей, а діти з пошаною і любов'ю ставляться до батьків і живуть в згоді між собою, є основою здорового суспільного життя» [6, с.27].

Починаючи з 20-х рр. ХХ ст. усвідомлене батьківство та вплив батьків на розвиток особистості дитини стали об'єктом вивчення психологічної науки.

В класичному психоаналізі З. Фрейда вплив батьків на психічний розвиток дитини відводиться центральне місце. В перші роки життя дитини «...батьки – це ті особи, з якими пов'язані найважливіші ранні переживання» [10, с.66], саме тому автор робить висновки про те, що майбутні батьки повинні бути готовими до реалізації особистої батьківської ролі та сприйняттю своєї дитини.

Широке визнання в психологічній науці отримала точка зору Е.Фромма на роль матері та батька у вихованні дитини, на особливості материнської та батьківської любові. Він зазначав, що зріла людина будує образи батьків всередині себе: «В цьому розвитку від материнськи-центрованої до батьківськи-центрованої прив'язаності та їхньому кінцевому синтезі складається основа духовного здоров'я та зрілості» [11, с.28].

В працях педагога-психоаналітика Д.В.Віннікота головна увага приділяється профілактичній роботі з батьками, вироблення а них правильних базисних установок на усвідомлене батьківство [10].

Цікавими для нашого дослідження є ідеї попередника гуманістичної психології А. Адлера, за яким основними поняттями батьківства та сімейного виховання є: рівність між батьками та

дітьми як в області прав, так і в області обов'язків.

В США та інших країнах дуже популярними є ідеї формування батьківських установок Т.Гордона, модель сімейного виховання якого отримала назву «Тренінг ефективності батьків». На її основі свою модифікацію цієї моделі представила російська психолог Ю.Б.Гіппенрейтер, яка теж підкреслювала необхідність підготувати батьків до виховання дитини, спілкування з нею [10, с.77-79].

І.Кон у праці «Ребёнок и общество» (1988) ставить проблему батьківських почуттів, їхніх стосунків з дітьми, ролі у виховному процесі дитини.

Роль батьківства в житті дитини досліджувала відомий американський психолог-етнограф М.Мід, яка викала результати своїх дослідів у багатьох працях, з яких нас цікавить відома «Культура та мир дитинства». М.Мід вважає, що «батьківство у людини – соціальний винахід», роль батька і матері у сім'ї неоднакова. У жінки любов до дітей і турбота за них – якість вроджена, а у батька – прищеплена. «Материнська турбота і прихильність до дитини, – пише М.Мід, – очевидно настільки глибоко закладені в реальних біологічних умовах зачаття і виношування, родів і годування груддю, що тільки надто складні соціальні установки можуть геть заглушити їх». Водночас, чоловікам «треба прищеплювати бажання забезпечувати інших, хоча така поведінка, будучи наслідком навчання, а не вродженим, залишається досить слабкою і може легко зникнути за несприятливих соціальних умов» [8, с.80-81].

Отже, завершуючи аналіз проблеми формування усвідомленого батьківства в історико-філософському аспекті, можна зробити висновок, що вивченню даного питання приділялося багато уваги в різні епохи. Феномен усвідомленого батьківства розвивався з найдавніших часів розвитку людства, але увагу до нього як до важливої складової виховання почали приділяти тільки з часів Відродження, однак це передусім було пов'язано з підвищенням вимогливості й суворості, що виражалося виключно в обов'язках дітей стосовно батьків, але не про батьківські обов'язки. І тільки наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. в суспільній свідомості міцно утвердилася дитиноцентрична орієнтація, яка зробила любов батьків однією з провідних моральних цінностей. І вже з кінця ХХ ст. актуалізувався інтерес до батьківства як феномену.

Цікавим є той факт, що міркування й думки видатних філософів, педагогів та психологів, які з'явилися ще у ХVІІІ столітті, є актуальними й сьогодні. Однак у сучасному суспільстві ми все більше маємо стійку тенденцію до безвідповідального, неусвідомленого батьківства, а особливо це стосується молодого покоління, яке є неготовим до виконання батьківських функцій та створення умов для повноцінного розвитку дитини. Саме тому формування усвідомленого батьківства молоді є актуальною проблемою сьогодення та потребує поетапного, комплексного її вирішення. І хоча в Україні останнім часом фахівцями соціальної сфери державних та громадських організацій реалізуються проекти, які спрямовані на формування навичок усвідомленого батьківства молоді, що дає змогу підготуватися до народження дитини, виховання дітей раннього віку, їхнього розвитку тощо, але вони носять ситуативний та неструктурований характер. Організаціями, які мають змогу на державному рівні надати цій роботі комплексного характеру, об'єднавши зусилля громадських та державних структур, на сьогодні є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, вивченню діяльності яких і будуть присвячені наші подальші публікації.

Література

1. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. комплекс / Автор.-упоряд.: О.В.Безпалько, І.Д.Зверева, З.П.Кияниця, В.О.Кузьмінський та інш. / За заг. ред.: І.Д.Зверевої, Ж.В.Петрочко – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.
2. Кант И. Метафизика нравов в двух частях / Иммануил Кант // Сочинения. – М., 1965.
3. Ковальчук Л. Система родинного виховання дітей у педагогічній спадщині А.Макаренка / Людмила Ковальчук. // Сучасна родина в системі само відтворення української нації : Матеріали науково-практичної конференції, м.Івано-Франківськ, 15 червня 2001 року / За заг. ред. чл.-кор. АПН України проф. Б. Ступарика. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 140 с.
4. Педагогическое наследие [Я.А.Коменский, Д.Локк, Ж.-Ж.Руссо, И.Г.Песталоцци]. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с.
5. Кон И.С. Социологическая психология / Игорь Семенович Кон. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999.
6. Кравець В. Психолого-педагогічні основи підготовки школярів до сімейного життя / Володимир Кравець. – Тернопіль : «Богдан», 1997. – 180 с.
7. Макаренко А.С. Книга для батьків / Антон Семенович Макаренко. – К.: Рад. шк., 1972. – 260 с.

8. Побірченко Н.С. Пора дитинства в етнографічній спадщині членів українських громад (друга половина XIX – початок XX ст.) / Наталія Семенівна Побірченко. – К.: Наук. світ, 2000. – 1999 с.
9. Права дитини : від витоків до сьогодні : [збірник текстів, методичних та інформаційних матеріалів]. – К.: «Либідь», 2002. – 277 с.
10. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учебное пособие для студ. высш. учеб. завед.] / [Е.И.Артамонова, Е.В.Екжанова, Е.В.Зырянова и др.]; Под ред. Е.Г.Силяевой. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 192 с.
11. Фромм Э. Искусство любви / Эрик Фромм. – Минск, 1991.

В статье осуществлен анализ феномена осознанного родительства как социально-педагогической проблемы в историко-философском аспекте; проанализированы мысли выдающихся философов, педагогов и психологов прошлого относительно проблемы формирования осознанного, ответственного родительства молодежи для создания условий полноценного развития ребенка; сделаны выводы о том, что мысли выдающихся ученых относительно формирования осознанного родительства, которые появились еще в XVIII веке, являются актуальными и сегодня, и эта социально-педагогическая проблема нуждается в поэтапном и комплексном разрешении.

Ключевые слова: «родительство», «осознанное родительство», «формирование осознанного родительства молодежи».

The author of the article has analysed ideas of prominent philosophers, pedagogues and psychologists of the past in relation to the problem forming the positive paternity of young people for conditioning of valuable development of a child; has drawn the conclusion that ideas of prominent scientists in relation to forming of the positive paternity, which appeared as early as XVIII century, remain still topical today, and this social pedagogical problem needs stage-by-stage and complex solving.

Key words: «paternity», «positive paternity», «forming of the positive paternity».